

Lammaste ja Kits

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu kuukiri

MAI 2020

Ei ole halba ilma heata

Me kõik olleme kirunud ja vandunud praegust olukorda, kus vastik viirus laastab maailma ja kõik on pea peale keeratud nagu puder ja kapsad. Kirume, et ei saa sõpradega koos pidutseda, koosolekuid pidada, reisida, puhkama sõita ja tont teab veel mida teha. On ju olnud nii enesestmõistetavat, et istume lennukisse või laeva ja sõidame ühe jutuga omale meeldivasse sihtpunkti üle maailma. Samas, kui vaatame olukorda natuke teise nurga alt, siis on toimunud ka positiivseid arenguid. Väga paljud inimesed, kelle tööd on võimaldanud, on saanud kodukontoris töötades olla rohkem olemas oma pere jaoks. On peetud töökoosolekuid läbi interneti ja korraldatud etü ümber nii, et oleks võimalik teha ringliikumist. Oleme aru saanud, et mida vähem käimisi, seda vähem on risk kokku puutuda ringi hulkuva tõvega.

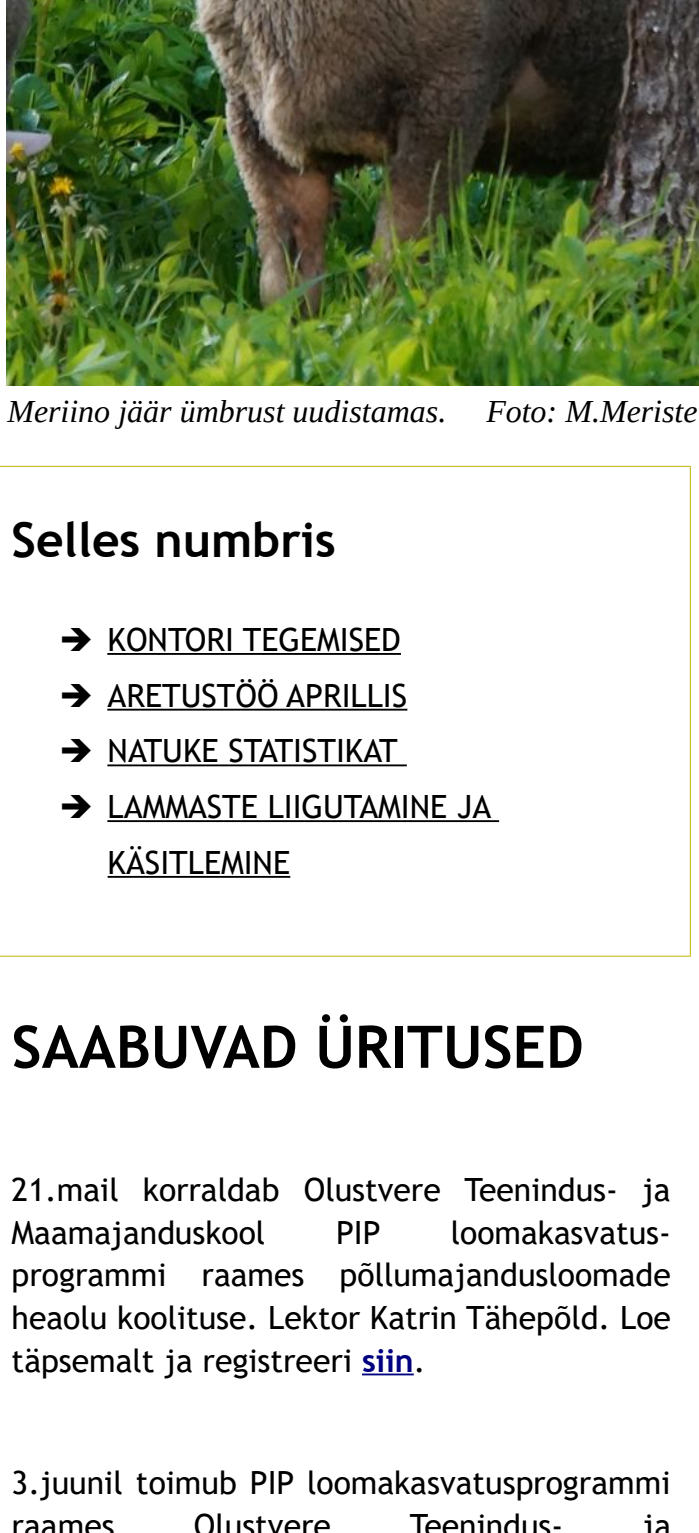
Samasugune on olukord olnud ju tegelikult kogu aeg loomakarjades. Kui loomastid peavad lõputuna tunduvaid loenguid bioohutusest ja bioturvalisusest, siis paljud pöörivad silmi ja manavad näole tüdinud ilme. Üle maailma praegu leviv viirus näitab väga ilmekalt kui võrd oluline on bioohutuse reeglite järgimine. Mitte ükski haigus ei levi ise, tarvis on ikka vastuvõtlikke organisme ja siiratajaid. Mõne aja eest oli kuulda, et lammaste sõramädanik on meil kanda kinnitanud – kust see tuli ja kuidas liikus? Selle küsimuse peale kehitati õigu ja tehti nägu, et keegi ei tea midagi – pole kuulnud, pole näinud. Ometigi on see haigus nüüd siin kohal selleks, et jääda. Ehk oleks jäänud sõramädanik levimata, kui oleks täidetud bioohutuse reegleid. Pigem sooviks olla, et kindlasti oleks jäänud see haigus levimata.

Viimase kahe kuu jooksul oleme saanud selgeks, et taudi leviku vältimiseks on vaja järgida kindlaid reegleid. Kui me hoolime oma karjadest ja loomadest, siis me jälgime kõiki bioturvalisuse reegleid ka oma karja loomade suhtes. Karjakasvatajadena peame hoolge silmas pidama, et me ei tooks koos sügaloomadega karja hulle haigusi. Farnis liikuvad külalised, närlised, ametnikud, inventar – need kõik võivad olla haiguste transportimise ja edasikandmise vahendid.

Oluline on märkida, et lisaks oma karja kaitsmisele peame arvestama võimalusega, et võime olla ise haiguse edasikandjaks ja olla ohuks teistele karjadele. Kui me ise ei kaitsa enda ja oma naabrit karja, siis ei tee seda ka keegi teine. Selleks, et me ise ja meie loomad terved püsiks, peame ise olema tervetehelpanetikud ja hoolsad. Ei oleks üldse paha plaan, et igaüks kehtestaks ise oma ettevõttes oma bioohutuse reeglid ja leiaks endas tahtejõudu neid järgida.

Soovin kõigile lugejatele head tervist ja kordaminekuid!

Vallo Seera

Merino jääb ümbrust uudistamas. Foto: M.Meriste

Selles numbris

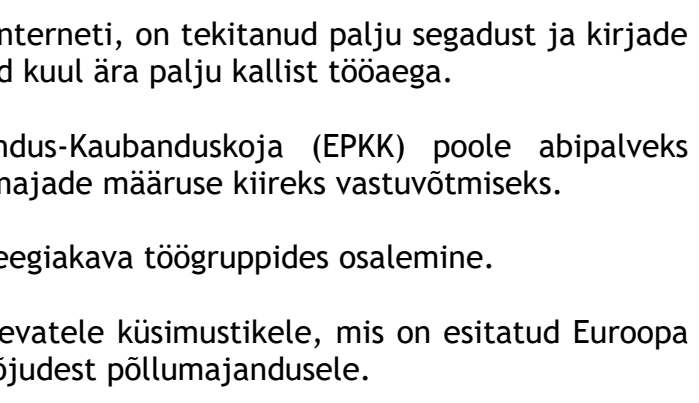
- KONTORI TEGEMISED
- ARETUSTÖÖ APRILLIS
- NATUKE STATISTIKAT
- LAMMASTE LIIGUTAMINE JA KÄSITLEMINE

SAABUVAD ÜRITUSED

21.mai korraldab Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool PIP loomakasvatuse programmi raames põllumajandusloomade heaolu koolituse. Lektor Katrin Tähepõld. Loe täpsemalt ja registreeri [siin](#).

3.juunil toimub PIP loomakasvatuse programmi raames Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskoolis infopäev "Põllumajandusloomade heaolu – väikemäletsejalised (lambad/kitsed)". Lektor Anni-Mari Anupõld. Loe täpsemalt ja registreeri [siin](#).

4. juunil toimub samuti Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskoolis PIP loomakasvatuse programmi raames koolitus "Põllumajandusloomade heaolu – väikemäletsejad". Lektor Katrin Tähepõld. Loe lähemalt [siin](#).

Lleyni ja merino tõugu lambad vahivad fotograafia tõtt. Foto: M.Meriste

KONTORI TEGEMISED

Vallo Seera, tegevjuht

Kõik elu ümberkorraldused selleks, et töötada üle interneti, on tekitanud palju segadust ja kirjade kordusvaatamisi ja selle haldamine kulutas möödunud küü ära palju kallist tööaega.

Aga oleme teinud pöördumisi Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja (EPKK) poole abipalveks Maalendusteemaliste (MEM) mõjutamisvõimevahetajate määruse kiireks vastuvõtmiseks.

Endiselt on palju aega ja energiat võtnud ÜPP strateegiakava töögruppides osalemine.

Seoses tekkinud eriolukorraga oleme vastanud erinevatele küsimustele, mis on esitatud Euroopa Komisjoni ja EPKK poolt, et saada aimu Covid-19 mõjust põllumajandusele.

[Tagasi sisukorda](#)

ARETUSTÖÖ APRILLIS

Karmen Tender, aretustöö koordinaator

On rõõm tõdeda, et hoolimata keerulisest olukorrast käib aretustöö ikka edasi. Oleme küll kahjuks farmikülastuste otsustanud edasi lükata ning jäärapoiste hindamisega veidi oodata, aga küll see aegki taas saabub. Tööd andmetega saab endiselt korraldada ja nüü saab alati küsida nii kirja kui ka telefoni teel. Võtke julgelt ühendust, kui mõni küsimus vaevab ja mure või rõõm tahab jagamist.

Aprillist aretuse teemal suuri uudiseid pole. Ootame endiselt tagasisidet uuedatud eesti valgepealise lambatõu aretusprogrammi osas ning oleme alustanud eesti tumedapealise lambatõu aretusprogrammi täiustamist. Samuti panime paika jõudlusandmete koguja koolitusprogrammi, et muendada jõudlusandmete kogujate tunnistusi.

Enim aega läks aprillis ühendades jallude andmete sisestamiseks, neile aretusprogrammi, tõu ning tõuraamatu numbrit määramisele. Poegimine on täies hoos ning suur tänu kõigile, kes leiavad aega Põistu ja minu pärimise jaoks. Samuti on rohkem aega olnud meie kodulehe ning Facebookiga toimetamiseks. Hoidke ikka liidu tegemistel silma peal.

Olge terved!

NATUKE STATISTIKAT

Olivia Tüll, kuukirja koostaja

Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti (PRIA) käest saadud info järgi märgistati märtsis Eestis 1253 lammast ja 33 kitset. Tapamaja viidi 665 väikemäletsejat, kellest 5 olid kitsed ja ülejäänud lambad. Kohapeal (ehk siis kodus) tapeti vastavalt 680 lammast ja 52 kitset. Märtsis oli ka hukkunud loomi: 394 lammast ja 17 kitset. Kadunuks jäi 12 kitset ja 179 lammast. PRIA andmetel ei toodud märtsis Maarjamaale ega viidud siit ka välja mitte ainult kitset ega lammast.

[Tagasi sisukorda](#)

LAMMASTE LIIGUTAMINE JA KÄSITLEMINE

Ameerika Lambatõustuse Assotsiatsiooni kogumiskust "Lambapidamise käsiraamat" refereeritud ja tõlkinud Katrin Tähepõld (lambakasvatuse konsulent)

Miks on oluline, et oskaksime lambaid ladusalt kokku koguda?

Karjas on aeg-ajalt vaja läbi viia toiminguid, mis on üheltpoolt vajalikud karjatervise hindamiseks (nt. parasiidikontroll) ja teisalt info saamiseks loomade kohta (nt. tallade kaalumine). Kogunud kasvatajad teavad hästi, et läbimõeldud töövõtte ja ehitised vähendavad tööd ja füüsilist pingutust, mis on lammaste menetlemisel vajalikud. Väheneb seega nii loomade kui ka loomapidajal.

Tänu hästi läbimõeldud kogumissüsteemidele saavad rutiinsed tegevused tehtud õigeaegselt, samas kui loogivaste süsteemide kasutamine kiirendab karjatõu edasi liikumist ja probleeme seeläbi süvendama. Erinevate protseduuride läbiviimine muutub ohutumaks nii töötajale kui ka loomale. Lisaboonusena jääb ka lambavill puhtam, kui on kasutada korralikud kogumis- ja liigutamissüsteemid.

Iga loomelise väljatõudaja faktor on lambakasvatuse väga oluline, kuna aitab karjatõu puhul protsessi oluliselt lihtsustada ja aega kokku hoida ning muudab seeläbi ettevõtmise oluliselt kasumlikumaks.

Millised süsteemid oleks vajalikud?

Millegi üldse mõeldamatu töötava kogumissüsteemid, alla 200-pealised karjad puhul võib piisata juba mõnest 2,5-3m pikkusest moodulist ja paarist väravat. Suuremate karjade puhul võib mõelda stacionarsete lahenduste peale.

Esmalt tuleks mõelda kõikidele töödele aasta jooksul, mille tuleks loomade koondamine, sortimine, käsitamine, liigutamine. Neede tööd peaks lausa kirjata panema. Iga töö kõrvale võiks märkida, mis aastaajal seda tehakse ja kui palju loomi selle tegevuse käigus käsitatakse. See aitab prioriteetseid erinevate vahendite muretsemise vajadust, kuna selgub, kui palju me mingit konkreetset eset/detaali päriselt aasta jooksul kasutame. Samal ajal aitab üleskirjutamine ka välja selgitada, kuidas need vahendid disainitud peaks olema – nt kui palju loomi peab mahutama kogumisaedid, mis aitab omakorda määrata aiamaadulite pikkust ja arvu. Kui kogumisaedid on liiga suured, siis kulub liigselt energiat loomade tagaajamiseks. Kui aedid on aga liiga väikesed, siis kulub mõttetult palju energiat loomade liigutamiseks ühest aedikust teise. Süsteemi planeerimisel võiks aedikus ruumi arvestada ca 0,5m² looma kohta.

Planeerimisfaasis pea meeles paari põhiprintsiipi: efektiivselt töötamiseks peaks süsteem lubama kiiret ja hoida loomi kogumisaedikus, kust nad liiguvad edasi surumisaedikusse, millele omakorda järgneb juba koridor või väike kogumisaedik, kus viiakse läbi vajalikud menetlused. Edasi võivad veel vajadusel tulla gruppeerimisaedid. Et loomi kiirelt ja miinimumvaevaga läbi aedikute juhatada, peab aga mõistma mõningaid lamba käitumise ja käsitlemise põhiprintsiipe.

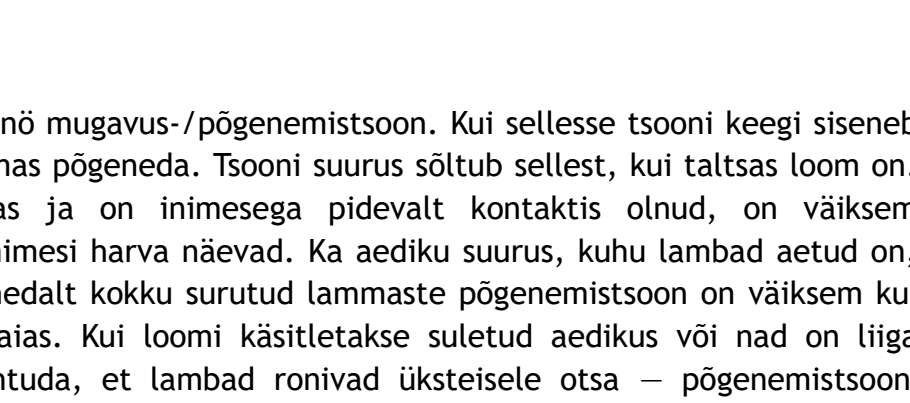
Lammaste käitumine ja käsitlemine

Lammaste nägemisväli

Lammastel on väga lai nägemisväli. Nad näevad enda selja taha pead pööramata. Enamasti on nende nägemisväli ca 270-320 kraadi, mida võib vähendada väga villina nägu. Lammaste käitumine sõltub oluliselt tema nägemisest, seega võib valgustus lammaste käitumiskohas mängida väga suurt rolli töö sujvuses.

Lammaste liikumine

Et vältida lammaste ehmumist väliste tegurite tõttu, oleks mõistlik koridor ja menetlusaedid (nt läbipaistmatust moodulitest (na postisiooni A. Kui soovite, et loom liikumise läpetaks, liiuke tagasi pimemoodul; ingl. solid fence). Ka väikese kogumisaia ja menetlusaediku/ koridor vahel võiks olla pime, kuna siis on loomale vähem soovitud teed tagasi minna. Üldiselt lambad austavad selliseid läbipaistmatuid pimemooduleid ja ei proovi neist üle või läbi murda.

Joonis 1: Ring tähistab lamba põgenemistsooni. Loomade käsitajale peaks töötama selle tsooni piiiril. Kui tahate, et loom liiguks, liiuke tagasi postisiooni B. Lamba nägemisväli on 270-320 kraadi – oleneb tema näoipiirkonna villakusest. Käsitajale peaks loom liigutades hoidma pildi varjutatud alla. Kui liikuda liiga ette võib loom liikuda tagasi, mitte edasi. (Refereerija juhendamisel joonistanud Ö.Meriste).

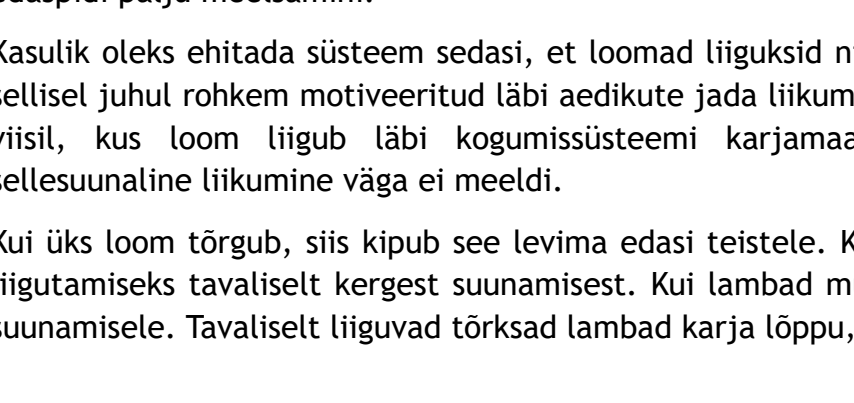
Lammaste liikumine

Lammastel on harjumus liikuda valguse suunas. Seda teadmist on võimalik ära kasutada näiteks olukorras, kus on vaja lambaid pimedat ajat treilerisse laadida – seda on lihtsam teha, kui treileris on valgust. Valgust loomadele ei ole loomadele loomulik. Mahalaadimiseks tuleks valgustada see ala, kuhu loomad maha laaditakse. Kui toimetate loomadega katuse all, siis võib valgust kasutada loomade meelitamiseks kogumisaedikesse ja koridoridesse (loomad liiguvad pimedamalt alalt valgustatud ala suunas). Samas tuleb jälgida, et kasutatav valgusti või päike ei paistaks loomadele otse silma – see võib tekitada vastupidise efekti.

Teinekord on keeruline veenda loomi tulema lauda alla, kuna seale on pimedam kui õues. Selle probleemi lahendamiseks võiks sobida tulema lauda alla, kuna seale on pimedam kui õues. Selle probleemi lahendamiseks võiks sobida tulema lauda alla, kuna seale on pimedam kui õues. Selle probleemi lahendamiseks võiks sobida tulema lauda alla, kuna seale on pimedam kui õues.

Varjud ja kontrastid

Väga järsud ja kontrastid loomadele võivad muuta lammaste liigutamise keerulisemaks. Üksik vari, mis langeb risti üle kogumiskoridori või treilerirambi, võib panna lambad tõrkuma. Juhtloom (järjekorras esirumne) keeldub üle varju astumast ja nii käitub ka ülejäänud kari. Kui on pidev probleem loomade ülesurumise ühest kindlast kohast, siis võib põhjuseks tihedapeale olla mõni imelik vari. Tõrkumine võib olla tingitud ka nt katuseaugust langeva heleda valgusalaigu tõttu. Sellisel juhul tuleks minna katust parandama.

Lambad liikumas nn. pimedatest moodulitest teatud koridoris. Foto: M.Ignatjeva

Müra

Liigne lärm on lammastele väga stressitekitav. Kuna lambad on kõrge sagedusega helidele osad tundlikumad kui inimesed, siis tuleks kõik käsitlemised läbi viia võimalikult vaikset. Karjumine, kära ja segadus tekitab loomades stressi. Samas saab müra ära kasutada nt loomade liigutamiseks – võib proovida kasutada kõrsteid.

Tõu eripärad

Erinevad tööd reageerivad rohkem erinevalt. Enamasti hoiavad valgepealised villatõud stressiolukorras rohkem kokku (on tugevam karjainstinkt). Teised tõud kipuvad pigemini ükski ära põgenema ega vaata, kuhu ülejäänud kari jooksis.

Põgenemisdistsants ja -tsoon

Igal lambal, hoolimata tõust, on oma nõ mugavus-/põgenemistsoon. Kui sellesse tsooni keegi siseneb (nt inimene või koer), siis üritab lammast põgeneda. Tsooni suurus sõltub sellest, kui taltsas loom on. Lammastel, kes on kasvanud laudas ja on inimesega pidevalt kontaktis olnud, on väiksem põgenemistsoon kui lammastel, kes inimese harva näevad. Ka aediku suurus, kuhu lambad aetud on, mõjutab põgenemistsooni suurus. Tihedalt kokku surutud lammaste põgenemistsoon on väiksem kui lammastel, kes on hõredalt kogumisaia. Kui loomi käsitlemise suletud aedikus või nad on liiga tihedalt kokku surutud, siis võib juhtuda, et lambad ronivad üksteisele otsa – põgenemistsooni hoidmiseks pole enam ruumi. Seetõttu ei tohiks kogumisaedades sees nt koeri loomade edasi surumiseks kasutada. Koeri peaks kasutama vaid avatud aedikus, avarates aedikes ja laudas koridorides, kus lammastel on ruumi eest ära liikuda.

Lambad võivad keelduda edasi liikumast, kui näevad eespool seisvas inimesest. Kui lambad lähenevad inimesele, siseneb inimene ühel hetkel nende põgenemistsooni (Joonis 1). Seetõttu peaksid inimesed seisma nt teiseltpool pimedaid kogumisaedu. Kui ajada loomi mööda koridori, siis ei tohiks inimene kindlasti seista koridori lõpus. Väravate liigutamiseks võiks kasutada köitesüsteemi, mis väravat avavad ja sulgevad, ja tänu millele ei pea inimene ise väravas seisma.

Koridorid, menetlusaedid ja ka treileri peale suunamise moodulid võiksid olla pimedad (lammast ei näe sealt läbi, nt vineer vms). Tuleb vaadata, et teele ei jääks häirivaid objekte, nt aiavaika külge riputatud jope, peegeldus läikivalt autostangelt vms, mis võib looma hirmutada.

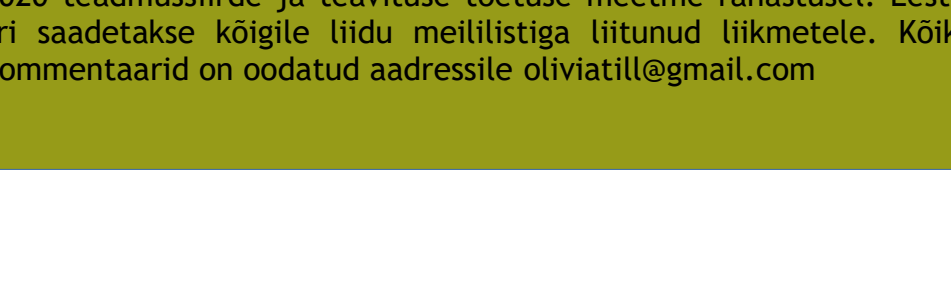
Lammaste liikumine

Lammastel on tugev instinkt käia karjapealiku järel ja seda käitumist on võimalik loomade liigutamisel enda kasuks tööle panna. Nad peaksid nägema liikumisteed ning teisi loomi mööda seda teed liikumas või koridori lõpus seisvas. Lambad võivad tõrkuma hakata, kui koridori lõpus tundub olevat tupik. Võib jätta mingil põhjusel on eelmised loomad juba eest ära liikunud. Väravate liikumisteede lõpuks võiksid olla läbinähtavad.

Kui võtate aega, et õpetada lambad läbi kogumissüsteemi enda kasuks liikuma. Reeglina ei ole mõistlik süsteemi seada lihtsaks, kui loomadele loomulik. Inimene töötab ringi ja hakata edasi liikumist pelgama.

Motivaatorid

Loomade kaarmäetlemine ja villast harramine tekitab loomadele nahaaluseid verevalumeid, mis rikuvad lihakehi, kui loomi on kokku aetud lihaks viimise eesmärgil. Nahaaluste verevalumitega rümbad ei tohi inimkasutajateks. Nii nagu ei tohiks kunagi lambaid villast tirida, ei tohiks nende peal kunagi kasutada ka elektripitsasid. Koeri võib kasutada ainult loomades, kus lammastel on ruumi rahulikult koerte eest ära liikuda. Ei tohi lasta koertel lambaid kokku suruda viisil, kus viimased hakkavad üksteisele selga ronima. Häältekitavad kõristid jms on lammaste liigutamiseks hea mõte, kui need ei ole liiga valjud.

Kogumissüsteemi läbinud lambad on jõudnud karjamaale neljajalgse turvamehe kaitse alla. Foto: M.Meriste

Varasemate kogemuste mõju lammastele

Lambad võivad mäletada halbu kogemusi küü 12 kuu tagusest ajast. Loomad, kes on harjunud sujuva liigutamise ja sortimisega, mis toimub rahulikult, liiguvad meelsamini läbi kogumissüsteemi; need on lihtsam menedleda (püüda, sõrgu värkida, ravid jne) ning nad on järgnevat kogumist vähem stressis. Katsetes on näidanud, et lambad, keda on puuris pööratud selili (nt sõrgade värkimiseks), ei taha veel isegi aasta hiljem kogumissüsteemides hästi liikuda. Kui loomadele tutvustatakse uut kogumissüsteemi või nendega töötab uus inimene, siis peaks üritama neile asjast meeldiv mälustus jätta. Kui lammastele sellisel hetkel ebamugavust või valu tekitab, siis on järgmised korrad sama süsteemi kasutades või sama inimesega töötades tunduvalt keerulisemad.

Stress ja käsitamine

Kui vähendada käsitlemise tekitatavat stressi, tõuseb lammaste produktiivsus. Loomade eraldamine, käsitamine ja transport võib vähendada nende vastupanuvõimet haigustele, viljakust ja juurdetavust. Koertel ei tohi olla lubatud lambaid näksata, kuna see tekitab lammastele tugeva hormoonvastuse. Kui 11-20 päeva pärast paaritust, siis võib oluliselt suurendada embrüonaalsete surmade arv. Ka ühe lamba eraldamine ülejäänud karjast on sellele loomale äärmiselt stressirohke. Loomade õige käsitamine vähendab stressi nii omanikule kui ka loomadele.

[Tagasi sisukorda](#)

MEEDIAKAJASTUSI

- [Väikemeiereid on toodangu müüjiga hädas](#) Maaleht, 16.aprill
- [Hunt murdis Nõval seitse lammast](#) Postimees, 15.aprill
- [Tulumees sõidab iga nädal 180km kaugusele kohaliku kaupa müüma](#) Postimees, 16.aprill
- [Hundikahjud on viimastel aastatel vähenenud](#) Maaleht, 17.aprill
- [Hundid murdisid mullu 830 lammast ja ka ponid](#) Delfi, 17.aprill
- [Rebane hirmuvalitseb lambakarja ja selle perenaist](#) Postimees, 20.aprill
- [Lambakasvatatajad pole praegu õnnelikud rahu](#) ERR, 21.aprill
- [Loomaökoloogia teadur: lambaid peab lolliks see, kes pole nendega tutvunud](#) Postimees, 23.aprill
- [Kitsepiim trüüb visalt lehmapiima kõrvale](#) Postimees, 23.aprill

© 2020 Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit

Address: Aretuse 2, Märja alevik, Tartu linn, 61406, TARTUMAA www.lammaste.ee

Kuukirja antakse välja MAK 2014-2020 teadmussuure ja teavituse toetuse meetme rahastusel. Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate kuukiri soodustatakse koostades loomade liidu meililistiga liitunud liikmetele. Kõik kuukirjaga seotud ettepanekud ja kommentaarid on oodatud aadressile oliviatiil@gmail.com